

ДУЖУТТУ БЕДИДЕР ДЭЭШ

Сөөлүгү каш чылдарда Чөөн-Хемчик районуну хову-шөлдөрүн зона системасын өзүгүр сайырдыр ажалдар кууду денелде чоруттунуп келген. Районун ажал-агыйларда амгы үеде 300 хире янзы-бүрү маркалар тракторлары, 400 чыгач чык машиналары, дүжүт аяар 77 комбайн бар, ол микш ажал-агыйлар чаа күтүлүт К-701, Т-150, К, МТЗ-80, МТЗ-52 деп тракторлар-биле сеселгенген.

Сөөлүгү 10 чылда машина-трактор партияна чаа техника 32 хуу немешке болгон оок күчүзү ният-и-биле 1,7 катан өскөн. Ындыг турбуже, ол бүгү күчүгү техниканы ажаллап турары норма-чигежеске ачунтпес, кууду денелде, оок, кадалаалам негелдеге четпес.

СЭКП-нин XXII съездин аттыг, «Искра» совхозтарын тарыла шөлдөрү хову болгон арга-хову зонамын-га хамааржыр. Мында шөлдөрүн диланкеттен тарымын, хөрүгүн хаттан камгалаары дээр агро-техника бүт-ле хурунгары сатымын, үенин негелдегизин дүшүпей турар. «Хөндөргей», «Болшевик» совхозтарын тарыла шөлдөрүн чөп-тургузуу чангыс аай, дөмөчаккес. Ындыг турбуже «Хөндөргей» совхозту Ак-Балык деп чөп-ле муң гектар шөлүгө таран кымыл-тастын дүжүдү чыл санында 10 пентерден ашпай турар.

«Тыва» совхозтун Айыл-Ойла тарыла шөлдү боа-баазтарын чорутуу негелдеге четпес. Бо чымын ыла таралын дүжүд база кууду. Ол-ла совхозтун Ак-Хая шөлдөрүнде муң гектар шөлдө таран мал чөм куудуларын чашпан унүштер дүй үнө берген. Ол боаа эркен чымын агро-техниктиг ажалдарын бир кол негелдеген — чангыс чөп ажалдарын чорутуу денелде эрктүрбөзүн база шөлдөрүн чөп унүштерн хораннар бүдүмдөдөр-биле наштырбаймын, хересчеп турар.

«Чыраа-Бажи» совхозтун тарыла шөлдөрүн ховушак зонага хамааржыр. Удугу-Ховушак деген дөмөчаккес районун хөрүгүн тургузуу дыка үрелген. Ол ышакш өскө-даа күс-чүс гектар шөлдөрүн чөмжи баксырап, хатка, хүнге үрелип, чашпан унүштерге дүй азы берген. Майаа сугатты сайырдыр чугаа дээрн бладитыр.

Ажал-агыйжы, бладитиг холдарга таварышкан чөп-ажаб дүжүтү бээр дээрн чугаажок. Оон чигежеске Дагыр-Шемиде чаагай үнген кымыл-тасты көрүп болур. Бо дээрге Удугу-Ойла Монгуш удурткан комсомолчу-аппактарын трактор-хову бригадаларын өстүргөн байлак дүжүдү-дүр.

Бо чымын район ажаб дүжүт алыр деп улуг ажалын берип шылаас. Моон база бир чылдагымын — районнар аразынын Чадаанада «Сельхозмаш» каттыжымшынын ажал-агыйларын хову-шөлдөрүн өргөнтүгү база минералдыг кемшичиделерин паллаа көрдүнгөнгө чөдир төкпөзүн.

М. КӨЖЕЛДЕЙ.

А Ж Ы Л АДАКТАЛЗА-ДАА

Чөөн-Хемчик районда хой тарып боадыр дооступ турар. Ук ажалдар хойнуң таскатын кижидеринге, про-дуктүзү чорутуу бедидеринге база баш санын өстүреринге улуг үжүр дузалыг.

Районун совхозтарын удурутчулар, специалистер ил мал ажал-агыйнда бо чугаада компанияга багыт өвөс белекелдиг ужурашкан. СЭКП-нин XXII съездин аттыг, «Искра», «Болшевик» совхозтар тарып боадырла пункттарын өй-шаанда септен белекел-кеп, эржөкө чугааа дериг-хересчөдөр-биле четчелдеп, техниктиг ажалдакчыларын чогур үезинде өөредип, оларын ажалдарында таарыччалыг байдаларын тургускан. Мында хаара туртуган ажал-агыйларын ортузунга күш-ажалын норма-чигежеске, гра-финин тодарай тургускан. Оон түнөөнде үстүндө ады кир-ген ажал-агыйлар хой тарып боадыр ажалдарын чогур хуусаада дооскан.

Чамдык ажал-агыйлар план-ыг ажалдарын күсүстөй, бо талазы-биле хожаулап турар.

Партия организациаларында отчёттар болгаш соңгулдалар АВАНГАРДЧЫ РОЛЮН БЕДИДЕР

Партия организациаларында чугула кампания — отчет-соңгулдалыг хуралдар эгелзэн. Мылдыңган ажалдарын хандыр анализтеп, четпестерин илередир болгаш чылдары айтырылганы коммунистер аңаа чугаалажып турар.

«Тудуг механизация» трес-тин 14 дугаар механизация эр-геленде 21 коммунист, пар-тия кижигунне 2 кандидат бар. Ажалдыг бугуручүлүгү-бедидеринге болгаш күш-ажалдыг сагыла-чурумун бы-жылдары оларын негел-дегиз сөзү, үлгери улуг үжүр-дузалыг. Бо дугайын коммунистер отчет-соңгул-далыг хуралына парторгани-зация секретары Е. А. Дани-лов болгаш санал бергенер демделзэн.

Партия организациаларын уңууда 20 чылдын ажал партияжи-статжиг 3, он чыл ажыг-статжиг 4 коммунист бар. Партияжи хоочунарын-ың эрелдеде кижизидиле ажалынга киржилгезин улуг-тарын чугула дээрн отчет-соңгулдалыг хуралга комму-нистер чугаалашкан.

Кылар ажалдарын хем-чезинин талазы-биле 7 ай-ларын планын эрелдеп 101,1, тудуг-монтаж ажалдарын — 102 хуу күсүстөй болгаш 11 мун рубльди камнал алган. Күш-ажалдыг бугуручүлүгү эркен чыла болаарга 7,8 хуу демделзеттинген.

Бүгү коммунистерни хар-ысалгалыг уаастоттарда бы-жылган. Оларын хей кезин бугуручүлүгү мурунку оду-руунда. Ничжэ, экскаватор башкарычы С. М. Кука-рин, бульдозер башкарычы В. А. Семенов, тудуг краны-ны машиншиг М. Н. Иваш-ов, аар кран машиншиг Н. В. Астраханцев биле И. В. Никиташев ажалынга кызы-мактар. Коммунистерин П. И. «Коммунист» күш-ажалын шалтычы» деп атты алган. Ничитин-биле эрелдеде 29 ки-жи бо атты эдилеп турар.

Отчет-соңгулдалыг хуралга кол кичээгин чөдир кыл-дымман ажалдарыг ула-дыртын таварылга өвөс. Чүге-дизе, эрелдеде күш-ажалын организастын кууду денелде. Ажал шалтын чалышкынни ам-даа улуг. Бо чорук комму-нистерн дүвүртпес аргажок.

жидер, профэвеле организациаларын ажалын илерек-жидер дугайында болгаш өскө-даа айтырылганы чугаа-лашкан. Хуралдарга комму-нистерн берген шүтүмүлө-диг саналарын өөрөнөп, ин-да айттынган четпестерин эдер талазы-биле азын ажалдарын кылган. Парти-бюро хуралын 18 катан чылдырган болгаш бугуручүлүгү чугула айтырылганы аңаа көдүрүп турган.

Партибюро администрация-нын ажалын контролдаар ком-миссияны тургускан. Ыччал-а-жок ол талазы-биле харысал-галыг эштер көсүкү ажалдарын чорутпаан.

Комсомолга партияжи уду-рттагы күшөдиринин комму-нистер чугула санал-даан. Эрелдеде 12 комсомол-чулар бар. Аппактарын хей-ниги ажалдарында кижир-тир ажал четпес. Комсомол организациаларын секретары Н. Пашкова профтехучили-шене чаа келген 10 кижиз-биле ажалды чорутпаан, оон түнөөнде оларын 4-тү эр-елдеден үнгөн. Аппактарга лек-ция, беседаларын, кездешти-рингиз организастап турар. Эр-елдеде бот-тынгызын уран чүлү амга чөдир сайыраан.

Политиктедирин эртин турар шыны кууду денелде. Коммунист күш-ажалын шко-лазын ажалы база эрелдеп. Кичилдер ховар болуп, аңаа эвезин санын кижизидиле турар. Политиктедирин өөредит-тин ажалдарын чугула дээрн партия хуралы демделзэн.

Улусчу контрол бөдүрүн даргасы С. М. Кукарин, проф-эвеле комитетинин даргасы Н. В. Оленец күш-ажалын сагыла-чурумун быжылгаар талазы-биле реалдерин орга-низаастаан. Аңгы-аңгы уаас-тоттарда ажаллап турарлар-ын ажал ооладарын бой-дурба талазы-биле хемчег-дер алымпаан.

Коммунистерин хей муру-зү партияжи даалгаларын күсүстөп, ажалынга хары-салгалыг, ак сеткилдиг болуп турар. Оларга кол инженер И. Г. Бакин, тудуг кранна-рынын уаастот начальниги В. И. Смолин, инженер Н. В.

Кузин, септеле ажалдарын уаастот начальниги Г. Н. Ка-банов хамааржып турар. Ын-чалла-даа чамдык коммуни-стер мурун ажалдарын кер-гүспөй турар. Чижэ, комму-нистер О. О. Шынарар биле А. И. Симонотун бот-иле-кейи кууду. В. И. Шубинин чуруму коммунист кижинин мезундугу дүшүпей турарын хуралга шыгызы-биле чугаалашкан.

Хуралга «Тыва тудуг» трес-тин начальнигин оралак-чызы А. А. Рудзитис, эрел-деде начальниги В. П. Лазарев, кол инженер И. Г. Бакин, уаастот начальниги В. И. Смолин болгаш өскө-даа ажалчыларын мергежил-бедилер, аларга ажалдарын-га таарыччалыг байдалы тургузар айтырылгасы кич-изегей салырын чугула деп саналааннар. Эрелдеде ажалын күш чөдиртпес. Электрентер, монтажниктер чөдиртпесинден бергелзешки-нер болуп турар. Чамдыкта ажал чогундан ажалчынар анаа ора хүнээр. Кран баш-карыкчылары, экскаваторжу-лап ажалды бир-ийн хуу кыл-дып доозуптар, оон соонда анаа турар таварылгалар бар.

Сентябрь, октябрь айларда ажалдарын дүргөтпес болза, кыштын оок үезинде хей чүдүлдерин кылдыр негетинип келер. Найысалалды муруну микрорайонунда чөп алаанын ажалдарын комплекстиг чөдү-рүлүп турар. Ынаа суг дамчы-лыггазын, канализациян, олакта четкини болгаш теле-фон кабелдерин салырын хар-ы угаа кылтып турар. Ынча-ганш казыкчыларын ажалы өскө бригадаларын ажалын-дан база хамааржыр.

СЭКП ТК-нын июнь (1983 ч.) Пленумун шит-пирлерин ажалдарыга боттан-дырар ажалга коммунистер-нин авангарды ролун улам бедидеринге, күш-ажалдыг быгыр сагыла-чурумун бол-гаш оон организастын чөдир алырычкес, коллективке идея-политиктиг кижизидилгени күшөдиринге улаган доктаалдым отчет-соңгулдалыг хурал хүлээн алган.

А. ХОВАЛЫГ.

ТАДЖИК ССР, Вахш хемде Рогунун суг күжү-биле ажалдаар электра станция-нын тудугчуларын коллек-тив оок кол-кол объектилер-ин тудураш эгелей берген. Ол шалкын даг хеминин ол чар-кы эринде суг дамчылар тоон-диде казым турар болгаш ГЭС-тин бакымын тудар шөлдү белекел эгелей берген. Ол ышакш келер үениң 330 метр бедик чалы—плотинаны кылдыр орукту кылтып турар.

Нурек ГЭС-тин тудуу кылдырың үезинде алынган байлак дүжүлүгүм ылаа калбаа-биле ажаллап турар.

Р. ПОЗНЯКОВТУН ФО-ТОЗУ.

СЭТА-НЫН ФОТОХРОНИКАЗЫ.

ЭШ ХУУ ЁЗУ-БИЛЕ

Планын даалгаларын докта-мал ажыр күсүстөп, чөдир-кинин ажаллап турарын чылдагымын чөдүл? деп айты-рымиз мезеэ болганч-ола са-лыр-дыр. Болап көрүмге, ма-наа чангыс аай харын бээрн берге. Бирээде, бистин ээлчэ-висте комбинатты тургусту-дуп эгелзэн хүнерин.

ден бээр ажалдаан хоо-чунарын маанаа кирип турар улуг-хуууа канчаар-да аажок улуг. Оларга бир-де дугайында партиянын XXVI съездинин доктаалы уурмектин Уйунакан Толь-шова Монгушту, саалакчылар бригадир Оюн Маадыр-ооловну Монгушту, рефуров-шиктар Монгуш Чылбак-ооло-вны Шойну, Дазар-оол Херте-кович Садияны, оператор Валентина Марчукта хама-арыштыр болуп. Олар анык-тарга боттарынын күш-ажал-чы байлак дүжүлүгүм да-мчылыгдан агулда, коллек-тивке кижизидиле ажалын чорударына улуг дузаны че-дирип турар. Чурттал эркен амдыралында хойнү көргөн,

тивневистин составы элзэн чартыгган — ээлчеге кол-дуула чоктаа чаа ажаллап эгелзэн аныктар колап ту-рар апарган. Оларын-биле кады ажалдаарга, бир тала-зында берге-даа, ийн талазын-да солун-даа болур-дур. Амгы үеде бистин ээлчэвистин аны-ктарын комсомолчу-аппактар коллектив деп бедик атты чөдир алыр дээр ажаллап ту-рар. Ол хүндүлүг ат биске улам-на улуг харысалганы онаары бладитыр. Ынчаганш бистин бо хүнерде кол со-рулавыс—он бирга беш чыл-дын өскө чымын планын даалгаларын югуур хуусаа-зында чөдир болгаш ажыр күсүстөп, Совет Тываның 40 чыл оюн төлөпиг уткууру бо-лур.

Д. М. ОНДАР.
В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дугу» комбинатты бедик сорттук рудадан даг-дугу арылгалар сегин-ди № 1 ээлчегин на-чалынгы.

Сөөлү үеде бистин коллек-

Чөөн Тываның 40 чылынга

ХООЧУН ТАРААЖЫ

дымыс. Кижимин көөрүмге, улуг-ла чоон, куураа берген дөмөк сөзү экелдим. Оон-биле өргөни кагарымыска, оу-кызылалып турар. Эзелдин-до-урукка сөөктөнгөндө ычпач барган ыш болган ол-дур-инин. Бевис өртөн кааш, ола-гер чорутууш. Бистин ырак эвөс чөдир кижизидиле шы-гажар сөзү, бакы чылдыр. Оон-даа херексе албаан бис. Ийилээ чымыл алган, үш-дү-рум чөдөр чугаалажы чы-дыр бис.

— Сөзү бир солун чүве чугаалап бөзүн — деп, кижим чымыл. Шаналда хей кадарып чоран ийн ажалын куураара берген кижизидиле көрүп кал-тыр. Ынчаа улус өтү бээр, чөп кырынга кааптар. Ын-чаганш кижилер боштары ын-дамында ийдерик боор чөдү-дир. Оолдарын бирзэн таа-кызын сөөк баштын дүмчүне-уруптас, «Ажый-дыр бө?» — дээр. «Ажый-ла-дыр» — деп, баш харымыла. База катан ургаш, «Кижид-дыр бө?» дээр, «Кижид-ле-дыр!» дээр-дыр. Ам-дегит ол кижизидиле чуга-алажымыла деп, бо мй-наан. Эртен эртекки отуп келгеш, Кырган-ачамын бор-бак-сарбаан үжүривиске са-рыг таапыр бар болган. Оон алышпачаш, ыш-ла бола-дус. Бевис өртөн алган онгар мильгымисти кижизидиле уруптас: «Ажый-дыр бө?» — дээр. Харын кайда боор, чок. База ургаш: «Кижид-дыр бө?» — дээр. База-ла харын чок. Катан келгеш улап берип чы-кес. Хамык улугуус чөдир келген. Кырган-ачам, бевист эртекки сөөк-биле ка-лаанымисти эскерип кааны ол мй-наан. Бистин тургузууш дүрмүк, чогум дорту-биле мича-мыча-даа дивелд. Ке-жэ бистин олуртуп алгаш, кижизидиле өртөн калган онгар сүлүр. Куу сөөк тутпас. Кижизидиле чөдү дөп кырып-чыл удуруттар деп бо.

— деп, ол чугаалаар. Чамы-рыкпай Ооржак ажаллап эр-кен үелеринде мурунчаларын олурутууга чоруп келген.

1967 чылда республиканын чөп чараларына конкүрузу болган. Оон программасы на-рын. Алаа эи шилдикле меха-низаторлар киришкен.

Техниканы белекээш, өй-лээр, чарар черин эгелзеп аар, граната октап, боодаа база кылдыр. Ооржак Ундажыкович маанаа чөдириникин кириш-кеш, 1-ги черин ээлзэн. Ол чүгө оон эвөс, а чангыс чөп чурттуларын улуг өөрүш-күзү болган. Ынчаа Чамырык-пай Ооржак диплом, өрөктиг белектер-биле шаңгытшаан, Москва чанында «Елочка» аттыг дыштангы ас-кежиче болган. Дараазында кыл-ла ол үшү черин ээлзэн. Хей чылдарда ажаллап келген болгаш, ол анык өскөгө, шө-өрөгүн бөдүлүп байлак дүр-жүлүгүн күсүстөп биле дам-чылып берип чоруп. Комму-нист Ооржак Чамырыкпай ху-ралдарга бөдүлүн ажитыг арга-сүмезин санадап, эки чүдүлдерин кылтып турар. Чөп ажалынга оон улуг чөдир-кининерин үнелеп, «Известия» солунун шаңгалыг диплом, ра-йонун, совхозтун хей санын хүндүлүг бижиктери, «те-мпоинун» ленталары оон ба-жынын каастап турар.

— Ооржак Ундажыкович, үр-ле чурттал, ажаллап кел-диги. Ажый-жичи, сөткис-сал-гымын бичип чугаалап көрөм — деп дилдим.

— Шынал-ла, шаналда бис ийинин хомут утбай тургаш, ажаллаан үевис ам шат-төгү-дүр. Харын-даа кырыас улус тур бис. Улуг-хууус шавыс-биле кирип келдиги. Ам дээрге магадлыг үе-дир бо, Партияныстын болгаш Совет казавастынын кижизидиле дугайында улуг сатыг салымшынынга кижизидиле чөдүр кирип кээр-дир—деп, ол чугаалаам.

Э. ТЕЖИТ.

«Чыраа-Бажи», «Хөндөргей» совхозтар бо чугула ажалды-ге ооладан киргени-биле пал-ныг ажалдарын хуусаалап ор-бичок орайтаткан болган кылган ажалын шынырыч-чөдүр кичээгинин угадуну-баан. Бо чорук малдын чаш-төдүгө багыт салды.

«Чыраа-Бажи» совхоз баш-лыгы хүнерге тарып боады-лга чөдүр 55 пунктун чүгө ийиле белекелетпеш-ти. Арткал пункттарын септелеген база тускай өр-төмн специалистер-биле ханды-рылгаа чүгө чокку хүнер-де доозулган.

Районун агро-дөтүр кат-тыжымшынын техниктиг чөвүлелиге, ажал-агыйларда хойну тарып боадырынын

ЧУРУНГАДА: Суг-Хөл рай-онун «Адаа-Маадыр» сов-хозунда дүмүлүгү сугатты Маадыр-оол Монгушту уду-рткан эвези чыл санында элбөк дүжүтү өстүрүп ал илген. Ам оон эвези чыл сугатты уду-рткан тараа база эи үнгөн.

Дүмүлүгү механизатор Суур-оол Ондар бо совхозта ам 25 чыл чөдир транзистор ажаллап турар. Ол эдилзэн техниканын кымын, ажал-ынга кызымаа-биле коллек-тивинде манталдыг.

О. ХЕМЧИКТИН ФОТОЛАРЫ.

Ышан колхоз тургустунга-ла ийн чыл апарган. Машина-техника-даа чок. Бүт-ле ажалдарын айттар-биле кыл-дыр. Күш-ажалчы холдар ба-за-ла чөдиртпес турган.

— Бо оолдарын мен брига-дамын ап алым. Андазын соондан чоруп-ла тургайлар, а ах-чөлүн бистер хомуттап, таарыштыр берип тургай бис — деп, бригадир Хүреш Куу-лар, ичкан тулаага ажаллап турган бистерин ачаларымын-тан дилзэн. Бистер шавыс-биле чөдүктөр чөдүрзүн кар-таа ажаллап турган бис.

— Ам-даа арай чаш-тырлар ийин. Бакка чөп аналтыр ал-гаш, ол шөлдөн өлчө-чашпан ажал алычса алдыга багыт эвөс ийиле, дүмүм — деп, ашактарын бирзэн чугаала-ды.

— Дүжүлүгү андазынгарын болар шылаар. Эгезинде тап-тыр ай-бажын айттып берзе, чонгай. Хирези багай улуска чааш айттардан кошкулуп бээр силер. Ам барып шугла-дөжөнер, идик-хөндөр баш-карып алырар. Ак-саванар... — дээр, аңам бригадирден ай-тыр-дыр: — Кажан чорупу-силер?

— Айттар кадарчымы Ай-дыл-оол ажалга чугаалап каар мен, Ийн чааш малдан тулап берзин. Эртен арте Он-ганже чөдир бистерин — дээр чорупкан. Бизиниң ашактар бистерин чугаалажып, чир-шон дүжүт, каттыжыр-даа. «Көмүтү эртен чүгө шы-давалык»-даа айдир.

Эжик Чамырыкпай-биле ийилээ өлгөривиске бар чыда-мык дүжүлүгү алдымыс. Эртен, чүгө чөп чырып кээр-билек, Айдыл-оол ийги каш өлгөрүн дүрүлгөр ийги салып: «Айт-тар кажалаа. Турарың» деп айтты чорутуп тур. Аңам тура халымыр, мен база туруп келдим. Айт кажазымче чо-руп ора эжикни база элзертп алдымыс. Мээн көк-бора чү-дүлүгү, бичин сөөктүг, бөгө-мал тулап берген, а эжикте мүн алымын көрдө бедик, хүрен айт берди. Эзелгини төпкөп, Олгача кай сөн дээр халгымыс.

Чөдир ажал улус болауус. Хөдүт, солун-даа. Чангыс-Хам дүжүлдө хавак баарында олгаш келдиги. Үш-дөрт майгын тур. Ачым-чөдө бе-ден. Ажал-даа эгелзэн. Де-

дугайында айтырымын чугаа-лашканынын түнөөнде ук совхозтарда байдал чогум-чуп, хожадунгай байдалын үнериниң чамдык аргалары тургустунган. Ындыг турбуже «Чыраа-Бажи» совхоз бо хүн-нөрге чөдир бүтү тарып боа-тас чогур хойну 82 хуу-зун, а «Хөндөргей»—чүгө 38 хуу-зун тарып боадыр ар-галы болган.

Август төнүгүнүн меделзип Гаутаар алырга, район тарып боаатас чогур хойну 75,3 хуу-зун боадыр дооскан. Ын-чалла-даа кылмы чоруткан ажалдарын кол түнөөле кел-дир чыдаа хураганнарын кун-дөнгөй, элтир, дүкүр-үндө көстүр.

Х. МОНГУШ.

Ч. БИ Н

Анатолий ЕМЕЛЬЯНОВ

ЫРЫ ЧУРТТААР

Сергей Бакисович Пюрбюте

База катап ээлиргей куудумчулар
Базарында хажымдан ыр адыналыр:
«Черин хажым шимини белек кылдыр
Сенээ ычан суулу чедип кээр мен».

Аян ырда чарымшыкын мунга иден,
Аас-кежик чоргаралы база мина...
Шах ол ыры дымчында-оңуңум чоктаар,
Сагыш-чүрөм чазымгажы сартып кээр-дир.

Амь-хуумда сарыналдыр дигр чораш,
Амьдара бединче ол үн берген.
Черин казын чып чораш, кижилерге
Чедиптир—дууду чокка эгилди каан.

Чугул болгаш аяр сестер, херелер дег,
Чүрөктөрдөн-чүрөктө дамынылаан...
Чогаалчы чок, минала-да ырлары бар.
Чога ол бар-ла чорда, боду чурттаар.

Очулдурган М. ОЧЕЧ-ООЛ.

АК-ЧЫРААНЫН АЯЛГАЛАРЫ

Ирбитейде, Хоолуда
Иштин мина чүмөкчө чок.
Инек оңтотур оңтоту боорго,
Иштик шынаа чурткесан мен.

(Көшкүн араттар ыры).

Ирбитейин биец дамытгы мээтери —
Индиктерин уулдуну аяккалган.
Имритинде шолбан ышкан бир-ле карак —
Иштин-хоюнун дымин үрөй ийеткелген.

Хоолу биец Ирбитейин сактып келген,
Хоолу чурттай арткамын хомудар мен.
Чайлагардан ышкындыр кып чалып,
Чалаан ышкан, дагалар ажыр дымчылар мен.

(Ала-домж шынаа куну).

Алдын-Холде механизатор кыстып үн
Айдың дүңе сымга дег дымчаларга.
Аңа харым—сыгыт-хөмөй чагылам.
Авдм ыткан бурун тоолду сактып келдим:

Айык оол, чараш уруг ша-шаа турда,
Айыра талдар аразында, айыктарга
Сымаргажып, чаштып ойнап чораш иргин.
Усна далай арын аям, хаал үнөм.

Усула далай арын аям, хаал үнөм.
Усула далай арын аям, хаал үнөм.
Усула далай арын аям, хаал үнөм.
Усула далай арын аям, хаал үнөм.

Усула далай арын аям, хаал үнөм.
Усула далай арын аям, хаал үнөм.
Усула далай арын аям, хаал үнөм.
Усула далай арын аям, хаал үнөм.

Усула далай арын аям, хаал үнөм.
Усула далай арын аям, хаал үнөм.
Усула далай арын аям, хаал үнөм.
Усула далай арын аям, хаал үнөм.

В. СЕРЕН-ООЛ.

ХОЖУДААН ХОМУДАЛ

Р а с с к а з

Ынаар-ла дагалар баштарын-
дан да хазыс көстүп үнүп
жээлгенден бээр ийн-ле кире
шак эртен, Ынаал-даа Се-
дин бодаларга, оң амьдара-
лынын чарты бо эртен эрте
берген ышкан болган. Дүңүтү
ишкен аргаашынын салдары
эш-өрүнүн, доргул-торелде-
ринин мурунда ыялди, чо-
ваашкын, халас барган ку-
женишкенин оңу улам
жээлгенден. Ынаалган чүрөн
бир-ле ааршыкылыг чүе ба-
зы, ой-ойде ыткыр кылдыр
човурутарыне албадан.

Седин угба-честезин дөрт
өрөөнүн чыда, хойун бодал
чыткан. Ол дээрде оозалаан
хомууаашкынны агы болган.

Июн 28. Ол хун Сединин
угаан-сагыжына калж-а-ла
балалба. Ол хун Седин шко-
ла дооскан. Сөөлү ээме-
нерин дужагаан соода, ча-
рамшыкын кезежине беле-
тенин бергенер. Дооукчу-
лар кезежине Седин агазын
чалаан, агазынын чымы чок,
хонун кым калдар боор. Ду-
залакчы калдары берген.

Кежээ терини ий эртен.
Баштай болган хуралга баш-
кылар-даа, өөрөнчкилер-даа
сагыш-чүрөктө доолдуруп кээр
состерин чугаалаанар, дү-
рген-не школан дооупкан
уугу кийн болуксаар күзөл
ол кежээ тайлып чыккен. Оң
чыл дургууна өөрөнч кел-
ген школяндан чардыр чү-
реске дор болган. Чамч-уу
сөткелди болдар, кыстар
гастарын чаштарын бугуу
чоткулган.

Кежээ соолуде язы-бугу
агы-чем, кат-чынис деген
сөт-дара келгенер. Ала-не,
өөрөнчкилер оңу доолдур
бурупканда, школан диро-
тору Монгуш Монгушев чү-

дук куткан дашканы көдүр-
сөт, бөгүнү дооукчуларын
аас-кежиктир болурун күзөөн,
ижинтерин дилээр. Чудук кут-
кан дашкалар божой берген.
— Аш-чем аймаа элбек-ле-
дир: эрт-даа бар, кат-чынис-
даа бар. Ынаал-даа көдүр-
ген дашканыс хомой болду,
оола «курта» чүе болза, чу-
лукту чүу кийн байрлалда
ижин чораш боор!—деп, бир
ада чугаалаан.

Амь-тогууу база шко-
ланы дооскан, уугу кижилер
болган-дыр. «Кызыл» хамаан
чок, чангыс-чангыс дашка кээ
бекин чүе каймы шаптык бо-
лур?—деп, эскеси дөткөн.

Директор ол «эскелер-
же» ширин көргөн.

Амьдараалды орун эге-
леп чорур анык кижилерге
ол дээрде эл айылдыг дай-
ны-дыр—деп, директор чугаа-
лаан.—Чаш организм арага
дык чангысмычал. Ынаалган
эиритир суксуну дашка-даа,
граммы-даа аман болбас. Си-
лер, думаларым, «эрганын
кырынга чам үнө» деп үлгер-
домкты калж-а-ла утпайн,
оңу кичирип чорур. Дашка
көдүрү ужу таарыпса, оңу
салдарын дугайыла болу-
ннар. Ам-лаа база оң чыл
хире байрлал үзүндү чалук-
тан, оскө суксун дашкыс
кутпалар, амаааааа!—деп
чаган. Оңу дык хой ага-не
дөткөн.

Дооукчуларда дөт хазыс
уткуур деп ийн чачыл бар.
Ортумак эртеми чедип-аган
дугайында шызылган кар-
мактан чалылар ол дүңе
чарылбай, ойнап хөгдөш,
дааргы дөт хазыс калы

уткуур деп шиптирлээр.
Ол хааа чаш амьдараалды
хазыс болур учурдуг. Оол-
дар, кыстар бот-боттарыга
байыр чедиржип, амьдараалга
бүгү-ле чагай чүлдерин кү-
зөткөнөр.

Седин оскө өөрөнчтен ала-
баан. Оң чүрөө база дүр-
деп, тускайлан амьдараал деп
ээ-хармысалгае ам киргенди
болот кээрге, чымарып тур-
ган. Агазы оңулуун сагыш-
сезилин оттур байл:—

— Ажыраб, огуум. Кийн
бүрүзүң эртер оруу ышкан-
а-а! Чүе баш-чарыларын
чегит-сөтпө утпайн, экил-ле
эгер човуру болуза, ту-
ружун быжыга бээр—деп чу-
лаалган.

Хотугу чугаалар үзүбес-
төн. Каш класска кымны
канчаар жоктеп турганын са-
ктып чугааламаш, чангыс-
чынис калж-а-ла чаштарын
кып турганар. Дан алар
чоошупан ораа, бир-ле кийн
кымны канжыг дүзүлгөнүн
дугайында чугаа эгелен. Учу-
дукчу, эмки, чолаачи, дара-
ныкчы. Агы-агы болган.

А Седин:—
— Тууду талазы-биле ине-
нер болур мен—деэн.

Седин шынаа-ла туудугу
болуксап чораш. Ол күзөл
беш класска-ла төртүткөн,
мынчага оң чарылаан, ха-
рын-даа улам доошкан.

Новосибирсктин туугу ин-
ститутунае конкурстан ая-
каар студенттер хууза амы-
рын солундарга чарлап, ху-
сазын айттылар. Седин
ааылдан чедип келген. Кы-
зыла барып кирерини шы-
галдашып дужаар ол. Оңу
Каз-Хем суурда чурттап турар

угба-честези бар. Оларын
башкын уугу—дөрт өрөөл.
Ынаалган Седин чурттаар
чар даалаган. Угба-честези,
сен дээр ала-нез—эрт баш-
так аймаан рюкзак доолур чү-
тедил берген. Седин аарык-
таза-даа, кырган улус-биле
чортүжөр эвес, ал алган. Ка-
дык-шымак эр ол кире чүкү
угбас эвес.

Седин школага багай эвес
өөрөнч турган. Физикага,
математикага тордур чүеви
чок. Мынчаган Новосибирск-
тин туугу институтунае кире-
рини экзамендин чедипши-
нып дужааган. Чангыс-чынис-
чынис Коля база ылар кирип
алган. Ийн экинчин өөрүн-
күзү чүе деңизер боор! Беш
чыл эртерге туугу инженер
болуп төрөн Тыванынга че-
дип келерлер.

Новосибирскке даярта са-
молеттап чорур үзү келген-
де. Седин Кызыла үзе-тура
келген. Чорур бетиле аа-
занынга дузалажып, сген
кесил, кыштаг чылгажып
каш хонуп чорал-ла үе эрте
берген. Оон агылаа хоорай
кирер автобус база келбэн.
Чорумал машина доолуп, хы-
язын көргөн.

Кызыла эртеки келген.
Самолет биледин баш уду
садар чар хагалмаан болган.
Анаа кирип кээрге, чаяан
боом, улус база эзээн болган.
Эртенгини чедип шак ашкыр
тура Красноярск дымчылар
чорур билетин чалып шырай-
лыг касыр бийти тыртып
берген. Оон салдар болза,
баштайгы кичилерге база
четтикпей баар. Чогум Ново-
сибирск баар билет жоокчу
хуураде чок болган.

Седин биледин алган, агент-
стводан самий аарак үнүп

келген. Хунун чымы мездэ-
жок, «челоманын туудупкан,
остановкага чедер-честес чор-
ла, бир-ле кийн оң холудан
шленикес. Корчун кээрге, сес
класска чедир чангыс класска
калы өөрөнч чорашы Слага
болган. Слага сести дооскан
улаштыр кааза-даа өөрөнч,
өөрөнч хонуп-даа чок болган.
Ол суурга ийн ай кире кы-
лаштан чоруп турган, чиккен.
Сураан амынаага Кызыла-
даа, Барыш-Хемчикте-даа
барган болур.

Экин, Седин, оскенин
аа!—деп, Слага магаалаан—
Арай боорла таныдым.

— Экин! Сен база өскерин
берип-тир сен. Шаанлык дег
эвес, арай арыккан ышкан-
тыр сен.

— «Арып» эвес, шыдедек,
сиреш апарганын ол-дур. Че,
кайла, чүу хаймыдырп тур
сен?

— Даярта Новосибирск ба-
ары бо, биледин садып алдым.
Туугу институту кирерин ол-
деш, Седин экинге күзелин
чугаалап эгелен.

— Тергилер-дир оо!—деп,
Слага оңу мактаан.—Шаан-
лаан тура баштыр эр ийн бо.
Мен база-ла хоомай эвес: бир
ай ишкен, бир ай ашкы суу-
п тур мен. Ындыр организми
бар, шалын алдыра шоолай
туудуп аар, азы рюкзак чүкпөт
аар—деш, хилдидир каттыр-
ган.

Седин оон-биле байырлажып
болган. Ынаал-даа Слага
башкан дола турупкан.

Чоп эшкелерин ол, кү-
жүрү. Ийн экинчи ужураш-
кан кургаг тараарга эпюк ий-
наан, дурүмге таарышпас.
Дужукуста бо садыга «Аг-
да» тур, бир шилден ижип-
тэл. Чоп чолдас бээр, хем
келдес бээр эвес—деп сана-
лаан.

(Уланчымы).

А. КУУЛАР,

Н. кезектин дайынчы.

СОНУРГАКТАРГА

БУХАРАНЫН ШЫГАРЫНЫ

Сууртаган Геракын хе-
вир-дурдугу чурт-шынчи-
лекчилер Бухара чогууга
таваржы берген элденгит.
Оон каналын тууду турган
туудугулар эң уугу бекем
алдын чоотуп бирөөнө
маадырдык дурдугуна сил-
бизин толарткан. Мынчага
чедир Ортаа Азияга грек-
бактрия чоотар тынмалаан
чүе-дир.

Грек-бактрия халлаарын
иң төөгүзү ам-даа эл бил-
дирмес деп, уран-чүдүдү А.
Хамма атты институту
уугу эртем амыдакчы А.
Рыбаков чугаалаан.—Ынаа-
лаан ол үнүн дугайында юу-
гуургадан болулар. Бактрия-
нын эрте-чылдыг тутканыра-
нын хевир-дурдугуна сил-
бизин чоотар, медалдар хойу-
биле тынмалаан. Оң шыгажы
бият эртен ийни чүе бил-
дир эгелден ийнике ортаа үе-
зинде суккан боор. Чүе ажыг
чыл дурдугуна туруп келген
болгаш Ортаа Азиянын, Аф-
ганистанын база Индиянын
дык хой деңизерлерин
алган келген ол уугу күрү-
вөт буруптуу төөгүзү биез та-
ныжарына ол уугу аялган
берип турар.

С. ФЕШОТИН,

СЭТА-нын корр.

Бухара.
ИРБИШЧИГЕШКЕ
КАЙЫЗЫ ДӨМӨЙЛ:

Чаш кинокомедия тыртты-
рып турар үеде «кол маадыр-
ларын» бироза Ирбешчигеи
деп аттыг моортай не чок чи-

де берген. Бактриядан ааалаан,
подвалдарда ону дилеши
ким-даа тынпаан. Ам канчаар
боор, Риганын солундарына
«Бора өнүгү, ортумак дурт-
шынныг моортай негетинип
турар» деп чарлап бээр ужура
таваржылар. Чүе дээрде
деңизден моортайын дашы-
кы хевир ийди турган. Оң
чидерини мурунда дык хой
кадрларга тырттырып каан-
кан чүе-дир.

«Бо опчок Сидоров» деп ки-
нонуң соолугу кадрларын тырт-
тырып турган аопарика ко-
курө хундиде дык хой «кү-
зөдиглер» чедип келгелен.
Оларын сумаларга-даа порт-
фельдерге-даа экеп турган-
нар, а бирозын мт ышкан
мончаран алган келген.

Моортай бүрүзүң «Дык-ла»
чараштыр, минала-даа Ир-
бешчигеи дөмөй эвес-тир
деп чугаалан турганар. Ынаа
дээрде эл уугу тынмалаан:
«Ийе, ындыг боор бо дээрде
Мамыкылап-ла болгай» деп
чөпшөрөжир.

Конкурө үезинде Ирбешчи-
гешке дөмөйлекки болу деп
моортайлар чедип тыптыр-
ген. Оларын шунтуруп кинога
тырттырырыне чалаан,
дублеттар хой болза эки.
Чылдаганы чүдөл дээрде, эл-
чегил «эртист» чиде-даа бе-
рип болур. Ирбешчигешке до-
мөйлөшпей-даа барып болур.

Чогум-на шымы-биле алыр
болза, моортай кол маадыр
эвес-тир ийн, ол чүдө Сидо-
ров деп болуп дүңүдө көс-
түр Ирбешчигеи деп дин-
те.

Т. БЛЕСКИНА,

СЭТА-нын корр.

Рига.

Рига.

Рига.

Рига.

Рига.

Рига.

Рига.

Рига.

Рига.

Рига.

Рига.

Рига.

Рига.

Рига.

Рига.

Рига.

Рига.

Рига.

Рига.

Рига.

Рига.